

ZENON WOŹNIAK

SPRAWOZDANIE Z PRAC WYKOPALISKOWYCH W MOGILE (NOWA HUTA) W 1955 ROKU

Badane ratowniczo od 1951 r. stanowisko w Mogile zajmuje część cypla terasy wiślanej o powierzchni około 5 ha, na którym jest wznoszony kompleks budynków szpitala. Kontynuując prace dotychczasowe w 1955 r. przekopano teren przyległy od południa do wschodniej części I pawilonu szpitala i położony na wschód od terenu przebadanego w 1954 r. Badaniami objęto obszar 36 arów przekopanych w całości lub częściowo. Powierzchnia przekopana stanowi około 20 arów, ponieważ w wyniku jałowienia warstwy kulturowej w kierunku wschodnim poprowadzono tam jedynie trzy rowy o szerokości 2,5 m w celu uchwycenia skraju zasiedlenia (ryc. 1).

Stratygrafia stanowiska została naruszona kilkoma wkopami współczesnymi, dokonanymi podczas prac budowlanych, których granice dało się łatwo ustalić dzięki wyraźnej różnicy wypełniska. W niektórych miejscach również górne warstwy zostały zniszczone przez spychacz. Począwszy od powierzchni stratygrafia przedstawia się w sposób następujący:

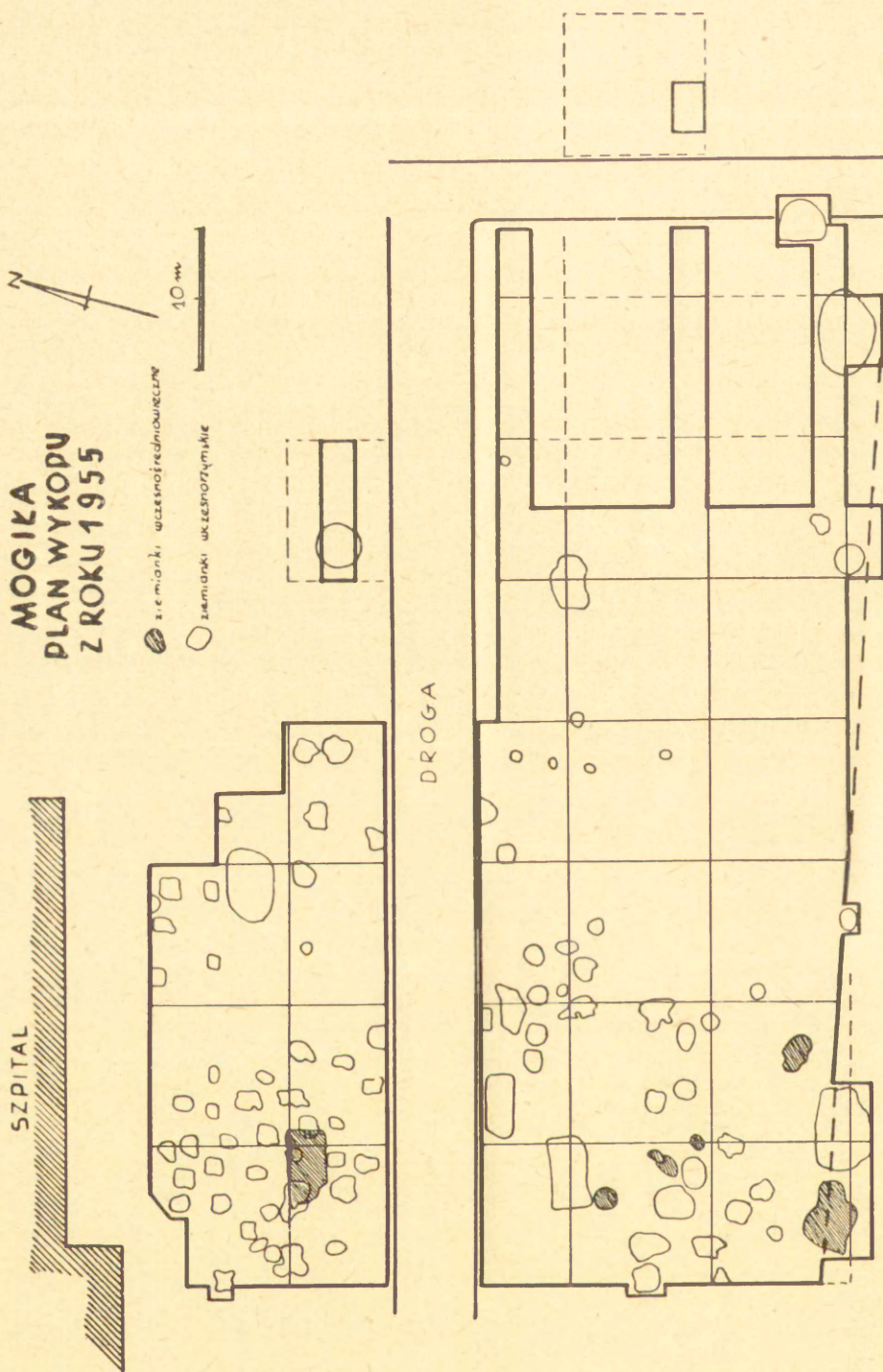
1 — warstwa humusu, sięgająca do głębokości ok. 20 cm, zawierała nieco materiału współczesnego i wcześniejszego,

2 — ciemnoszara warstwa kulturowa sięgająca do głębokości 50—60 cm w części północnej i 60—80 w części południowej, jednolita na całej głębokości,

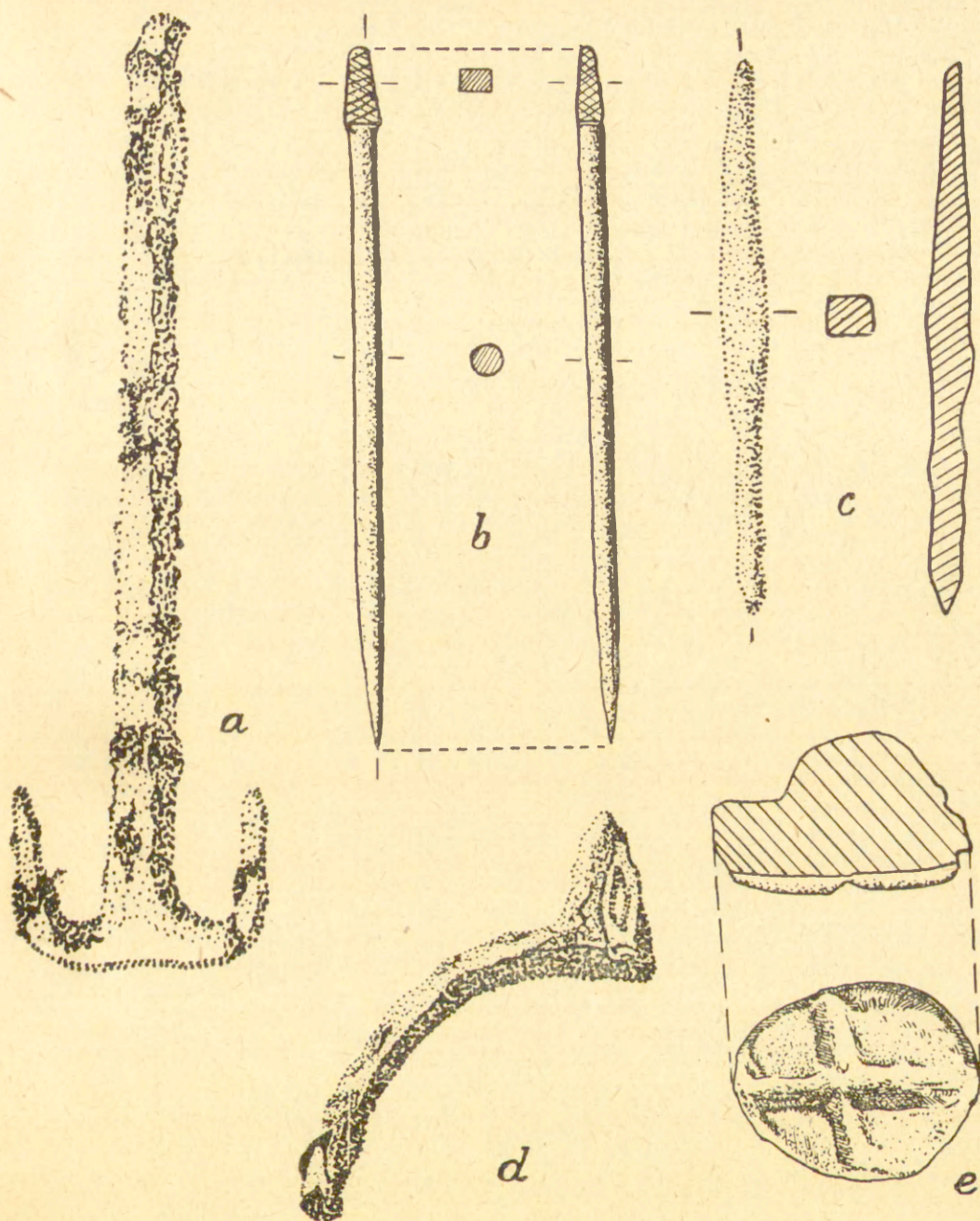
3 — calec piaszczysty, żółtawy, którego górna część (10—15 m) jest zabarwiona na szaro w wyniku przenikania w głąb składników warstwy kulturowej.

Wewnątrz warstwy kulturowej w południowej części badanego obszaru wyróżniono na głębokości 20—40 cm warstwę nowożytną, charakteryzującą się obecnością nowożytnej ceramiki polewanej. Nie udało się jednak wydzielić odrębnych warstw — wczesnośredniowiecznej oraz późno- i wczesnorzymskiej, ponieważ przeważnie mało charakterystyczny materiał wczesnorzymski występuje w warstwie kulturowej na wszystkich głębokościach, a wczesnośredniowieczny i późnorzymski bardzo rzadko i na małych przestrzeniach. Spowodowało to konieczność eksplorowania warstwami mechanicznymi. Ustalono stosowanie warstw po 20 cm. Jednak w paru wypadkach na ciemnoszarym tle warstwy kulturowej stwierdzono ciemniejsze plamy, które okazały się płytkimi ziemiankami wczesnośredniowiecznymi o głębokości około 40 cm. Zawartość kulturową warstwy stanowiła znaczna ilość ceramiki, dość duża ilość kości i kilka przedmiotów żelaznych. Ilość materiału malała wraz z posuwaniem się w kierunku wschodnim.

W roku 1955 odkryto ogółem 100 skupisk. Siedem z nich to paleniska wykonane z kamieni lub polepy, znajdujące się wewnątrz jednolitej warstwy kulturowej. Były więc one założone prawdopodobnie na ówczesnej powierzchni gruntu. Datować je moż-

Ryc. 1. Mogiła, Nowa Huta. Plan wykopu z 1955 r.

Ryc. 2. Mogiła, Nowa Huta. a — przedmiot żelazny; b — szpila kościana; c — szyszło żelazne; d — fragment ostrogi wczesnorzymskiej; e — zagadkowy przedmiot gliniany;

na jedynie materiałem z otaczającej warstwy. Postępując w ten sposób 6 z nich określono jako późnolateńsko-wczesnorzymskie, a jedno (skup. 91) jako późnorzymskie. Pozostałe 93 skupiska to jamy różnej głębokości, o różnych kształtach i wymiarach. Większość ich zawierała materiał ceramiczny typu „cieszyńskiego”, a tylko 7 wczesno-średniowieczny. Wypełniska skupisk stanowiła również jednolita warstwa, dlatego także jamy kopano warstwami mechanicznymi po 10 cm.

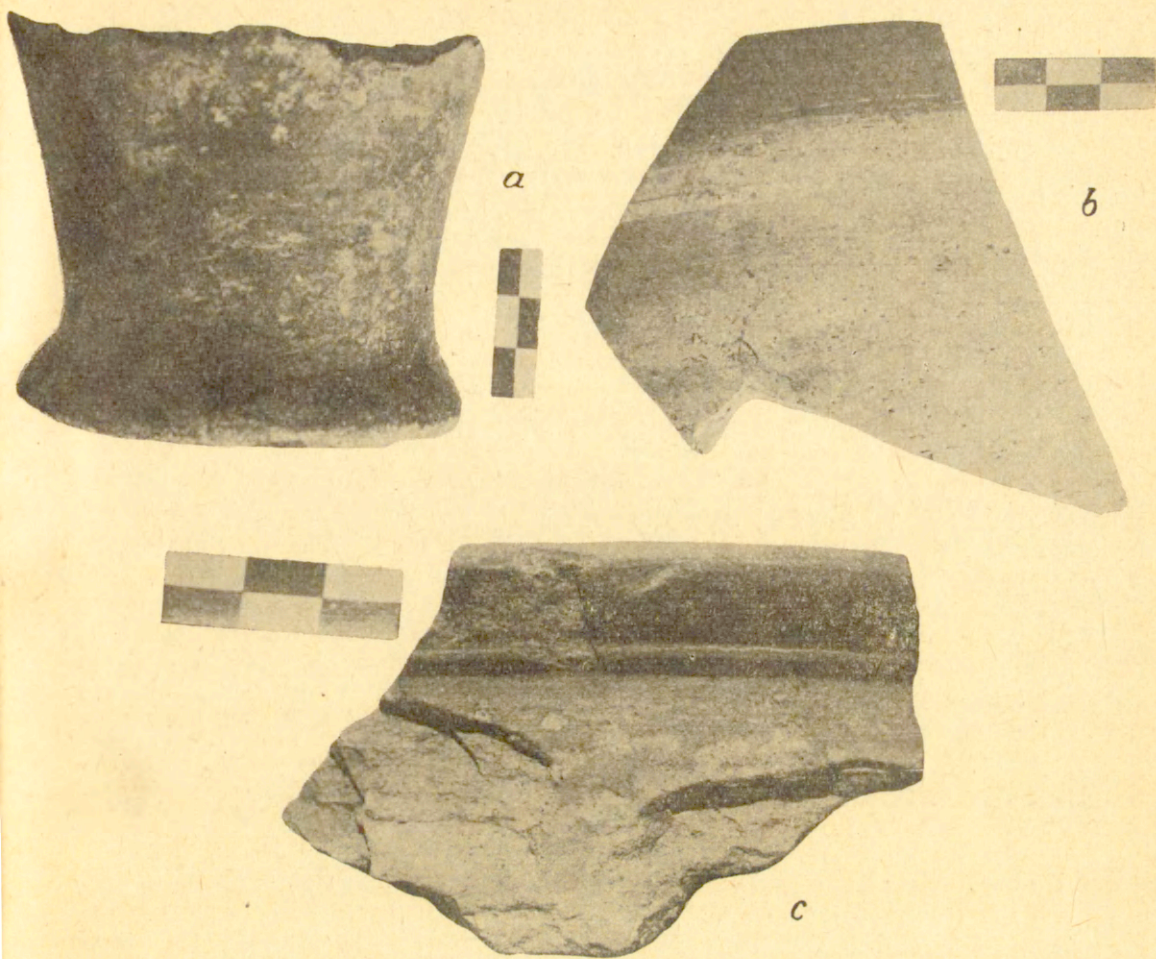
Wśród jam z materiałem typu „cieszyńskiego” możemy wyróżnić kilka rodzajów. Najliczniej reprezentowane są (46) płytkie jamy paleniskowe o zarysie lekko wydłużonego kwadratu. Wymiary boków wahają się od 100 do 170 cm, przeciętna głębokość wynosi 30 cm, najmniejsza 20, największa 40 cm. Na dnie tych jam są umieszczone paleniska zbudowane z zasady z wapieni, których powierzchnia uległa ziasowaniu na skutek działania ognia. Wyjątkiem jest skupisko 75, w którym palenisko jest zbudowane z kamieni przyciosanych. Wypełnisko jam stanowi ziemia identyczna z warstwą kulturową, miejscami, szczególnie między kamieniami paleniska i ponad nimi, przesyconą węglem drzewnym. Ścianki pionowe, dno płaskie. Wokół jamy bardzo często występuje czerwona obwódka przepalonego calca o grubości 3—4 cm. Jamy te są pozostałością chat. Dowodzi tego odkrycie na arze 53 ćw. c i arze 57 ćw. d, obok i ponad skupiskiem 15 powyżej spągu warstwy kulturowej, kilku dużych skupień polepy, w tym kilka z odciskami bierwion. Niestety zarysu chaty nie dało się uchwycić ani w tym, ani w innych wypadkach, ponieważ na tle calca nie odkryto układu słupów. Chaty te były zbudowane na powierzchni, do ich konstrukcji użyto bierwion, które uszczelniono gliną. Paleniska umieszczono w niedużym wgłębieniu. W jamach paleniskowych spotyka się przeważnie po kilka drobnych skorup, rzadko charakterystycznych. Jednak w kilkunastu z nich znaleziono charakterystyczne fragmenty ceramiki późnolateńskiej lub wczesnorzymskiej, a ponieważ jamy te występują poniżej warstwy zawierającej najczęściej materiał wyłącznie typu „cieszyńskiego” i zawsze w rejonach najliczniejszego występowania tego materiału, wszystkie te jamy, nawet jałowe pod względem kulturowym, zaliczone zostały do tej fazy osadnictwa.

Dalszą grupę stanowi 3 dużych jam o wymiarach od 230 na 260 m do ok. 5 na 6 m, głębokości 30—60 cm; wypełnisko czarne, dno płaskie. Znaleziono w nich wielką ilość ceramiki, kości, przęśliki, ciężarki tkackie i inne. W poprzednich badaniach odkryto w takich samych jamach znaczną ilość ziaren zbóż, co posłużyło za podstawę interpretowania ich jako spichrzów¹. Za tego rodzaju interpretacją przemawia fakt odkrycia przy ściankach skupisk 39 i 49 kilku śladów po słupach. Jednak nie jest wykluczone, że przynajmniej część z nich to śmietniki.

Następną grupę stanowi 19 jam kolistych lub owalnych o średnicach 1—2 m i głębokości 20—40 cm, które stopniowo stają się płytsze ku środkowi. Kolor wypełniska szarawy. Zawierały one jedynie niewielką liczbę materiału. Część z nich mogła w przeszłości stanowić jamy paleniskowe, których paleniska uległy zniszczeniu. Właściwe przeznaczenie jam nie jest określone, pośrodku dwóch z nich odkryto ślady słupków dowodzące powiązania z jakąś konstrukcją. Oprócz tego odkryto 8 głębszych jam (głębokość 60—100 cm), kolistych lub owalnych, o średnicach 2, 3 m, prawie pionowych ściankach i zaokrąglonym dnie. Funkcja nie wyjaśniona.

Jamy paleniskowe chat, podobnie jak i olbrzymia większość pozostałych, grupują się gęsto na zachodniej części badanego obszaru, tworząc zwarty zespół przechodzący na teren badany w roku 1954 i pod budynek pawilonu szpitalnego. Fragment innego skupienia został prawdopodobnie odkryty w części północnej, bardziej na wschód. Środkowa część zbadanego terenu jest zajęta rzadko rozmieszczonymi, małymi jamami nie znanego charakteru, występują tu także pojedyncze paleniska tkwiące w warstwie kulturowej. Trzy jamy położone na granicy południowo-wschodniej mogą być śladem krańca nowego skupienia. Znamienne jest rozmieszczenie jam-spichrzów (śmietników), które występują na południowym skraju terenu i obok skupień jam paleniskowych chat, nigdy pomiędzy nimi. Pozostała więc duża wolna przestrzeń w części połud-

¹ E. Hachulski, *Wyniki prac wykopaliskowych w Mogile w 1953 r.*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XX, z. 2, s. 188.

Ryc. 3. Mogiła, Nowa Huta. a — Nóżka wazy wczesnorzymskiej; b — malowana skorpupa celta; c — fragment wazy późnorzymskiej

niowej i idący od niej na północ, przez środek, szeroki, wolny pas (ok. 10 m). Nie jest wykluczone, że zarysowujące się w tym roku kompleksy jam paleniskowych są śladem 2 różnych chronologicznie faz trwania osady, która przesuwiała się po całym terenie cypla terasy wiślanej.

W ceramice typu „cieszyńskiego”, zarówno pochodzącej z warstwy kulturowej, jak i wypełnisk jam, przeważają drobne fragmenty z brzuśców naczyń. Według polowej analizy, na której oparte jest niniejsze sprawozdanie, można wydzielić w niej kilka zasadniczych typów. Są to m. in. duże zasobowe naczynia jajowate (ryc. 4a) lub o zbliżonym kształcie, przeważnie brunatne albo czarnawe, o powierzchni słabo wygładzonej lub niegładzonej, chropowatej lub obmazywanej, wykonane z gliny z gruboziarnistą domieszką. Najliczniej bodaj występują fragmenty średniej wielkości garnków jajowatych lub baniastych (ryc. 4 b, c), brunatne albo czarnawe, wykonane z gliny o nieco drobniejszej domieszce. Wśród nich rzuca się w oczy szereg czarnawych, bardzo do siebie podobnych garnków, które posiadają brzegi ze stosunkowo silnie rozchyloną krawędzią. Oba typy naczyń dosyć często są zaopatrzone w duże występy —

uchwyty, guzki pojedyncze lub podwójne. Bywają one także zdobione u nasady szyjki rzędem dołków paznokciowych. Dolna część naczynia jest niekiedy pokryta ornamentem miotełkowym lub gęstymi, głębokimi żłobkami wykonanymi narzędziem grzebykowym (ryc. 5 a, b), a także ornamentem kratownicy. Do często spotykanych należą fragmenty małych misek i mis z krawędzią dość silnie zagiętą do wewnątrz, przeważnie czarnawe lub ciemnobraunatne. Wszystkie te typy naczyń mają silne nawiązania późnożyłckie.

Znaleziono także pewną liczbę wczesnorzymskich waz dwustożkowych (fragmentów), najczęściej czernionych, doskonale wygładzonych, niekiedy na nóżce (ryc. 3a). U wielu z nich tuż ponad załomem biegnie głęboki żłobek. Gлина posiada delikatną, drobnoziarnistą domieszkę, a wyjątkowo tylko wyraźną, o średniej wielkości ziarnie.

Poza tym spotkano fragmenty pustych nówek pucharów, zarówno typu wykwiłtnego, czernionych, jak i brunatnych, niegładzonych. Rzuca się w oczy znalezienie tylko kilku skorupki z tego typu naczyń, zdobionych ornamentyką meandra i pochodną, często spotykaną w kulturze przeworskiej.

Należy jeszcze wspomnieć o czerpakach z kolankowatym uchem i o naczynkach miniaturowych. Oprócz tego wystąpiła duża liczba fragmentów facetowanych brzegów dużych i małych naczyń.

Omawianej ceramice towarzyszy kilkadziesiąt fragmentów malowanych naczyń celtyckich. Mamy tu do czynienia z kubkami i naczyniami misowatymi lub wazowatymi. Wykonane są one z glinki tłustej, są one toczone i mają bardzo cienkie ścianki. Powierzchnia zabarwiona w różne odcienie koloru żółtego lub brunatnego. Malowane są najczęściej szerokimi pasami czerwonymi, rzadziej białym lub czarnobraunatnymi, niekiedy występuje ornament dwubarwny (ryc. 3b). Do wyjątków należy stosowanie ornamentu w postaci skomplikowanych wątków geometrycznych.

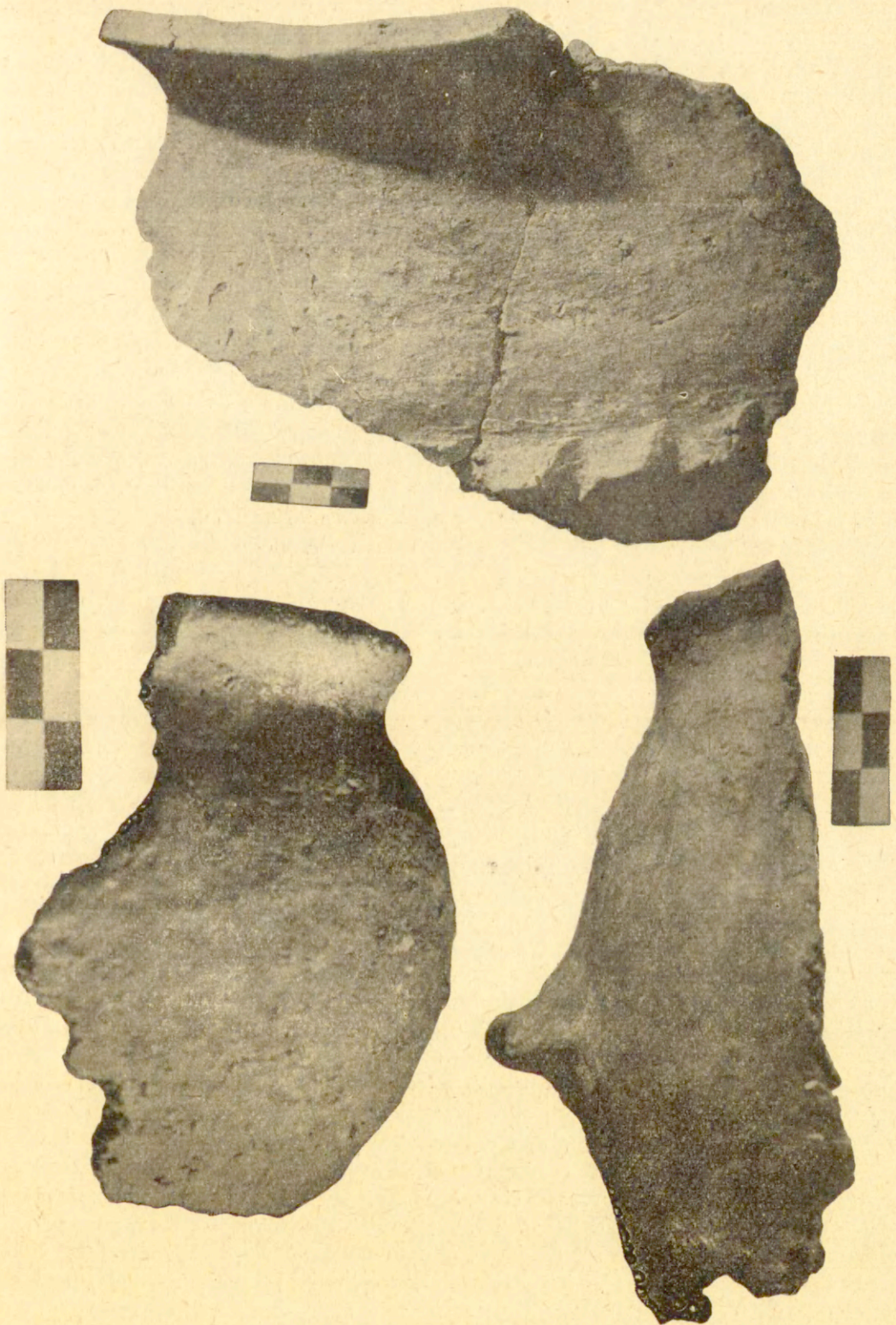
Oprócz fragmentów naczyń znaleziono kilka przęślików, kilka fragmentów stożkowatych ciężarków tkackich oraz zagadkowy, niezgrabny przedmiot gliniany, przypominający pieczętkę, z wrytym na dnie znakiem X (ryc. 2e).

Liczba przedmiotów żelaznych jest niewielka. Są to: kilka fragmentów noży, szydło (ryc. 2c), 2 fragmenty ostróg o wysokim dzwonowatym kabląku z niedużymi, odgiętymi na zewnątrz bodźcami, pochodzą one z I w. n. e. (ryc. 2d), mały grocik do strzały łuku, należący do bardzo rzadkich znalezisk na naszych ziemiach, zaopatrzony w trzpień do osadzenia, niestety znaleziony nie w wypełnisku jamy, oraz przedmiot o nie wyjaśnionej funkcji, podobny do niedużej kotwiczki o długości 12 cm, grubości 7 mm (ryc. 2a). Z innych przedmiotów w jednej z jam odkryto szpilę kościaną ze zdobioną główką (ryc. 2b), a w innej osełkę kamienną.

W przeciwieństwie do lat ubiegłych, z których posiadamy kilka ułamków importowanej ceramiki prowincjonalno-rzymskiej *terra sigillata*, w roku 1955 nie znaleziono żadnych przedmiotów pochodzących z importu.

Dosyć zwarty układ większej części przekopanego w ostatnim sezonie fragmentu osady, pozwalający postulować jej chronologiczną jednolitość i niezbyt długi okres trwania, nakazuje podjęcie próby uściślenia chronologii. Jako hipotezę roboczą można przyjąć datowanie na I w. n. e., opierając się na istnieniu w ceramice pewnej liczby elementów późnolateńskich przy przewadze wczesnorzymskich. Tego rodzaju datowaniu nie przeczy także chronologia ostróg. W tym miejscu chcę podkreślić fakt znalezienia ostróg poza terenem zajęтым przez jamy. Właściciele ich, którzy zamieszkiwali osadę w Mogile, musieli należeć do zamożniejszej i odgrywającej decydującą rolę w życiu osady grupy ludności.

Śladem istnienia także w pobliżu osady późnorzymskiej jest jedno palenisko założone na powierzchni gruntu (skup. 91) oraz pewna liczba ceramiki z tego okresu. Ma-

Ryc. 4. Mogiła, Nowa Huta. Fragmenty naczyń wczesnorzymskich

teriał ceramiczny jest w dodatku rozsiany po całym prawie obszarze objętym badaniami w omawianym okresie. W związku z tym, że występuje on zawsze wraz z materiałem typu „cieszyńskiego”, udało się dotąd wyróżnić jedynie „siwą” ceramikę toczoną, to jest liczne fragmenty wielkich zasobnic koloru czerwonego, siwych, gładkich waz zdobionych listewkami (ryc. 3c), oraz ułamki naczyń szorstkich. Oprócz tego znaleziono także duży fragment wysokiej szyjki żółtawego dzbana lub amfory. Do tego też czasu trzeba zaliczyć fragmenty wielkiej prażnicy, wykonanej z gliny z domieszką plew.

Dużo więcej mamy materiału wczesnośredniowiecznego. Poważna jego część pochodzi z 7 skupisk, które zostały odkryte w zachodniej części przebadanego terenu. Prócz tego pewna liczba ceramiki została znaleziona w warstwie kulturowej; większe jej skupienia mogą pochodzić z nie wyróżnionych w trakcie eksploracji wkopów wczesnośredniowiecznych.

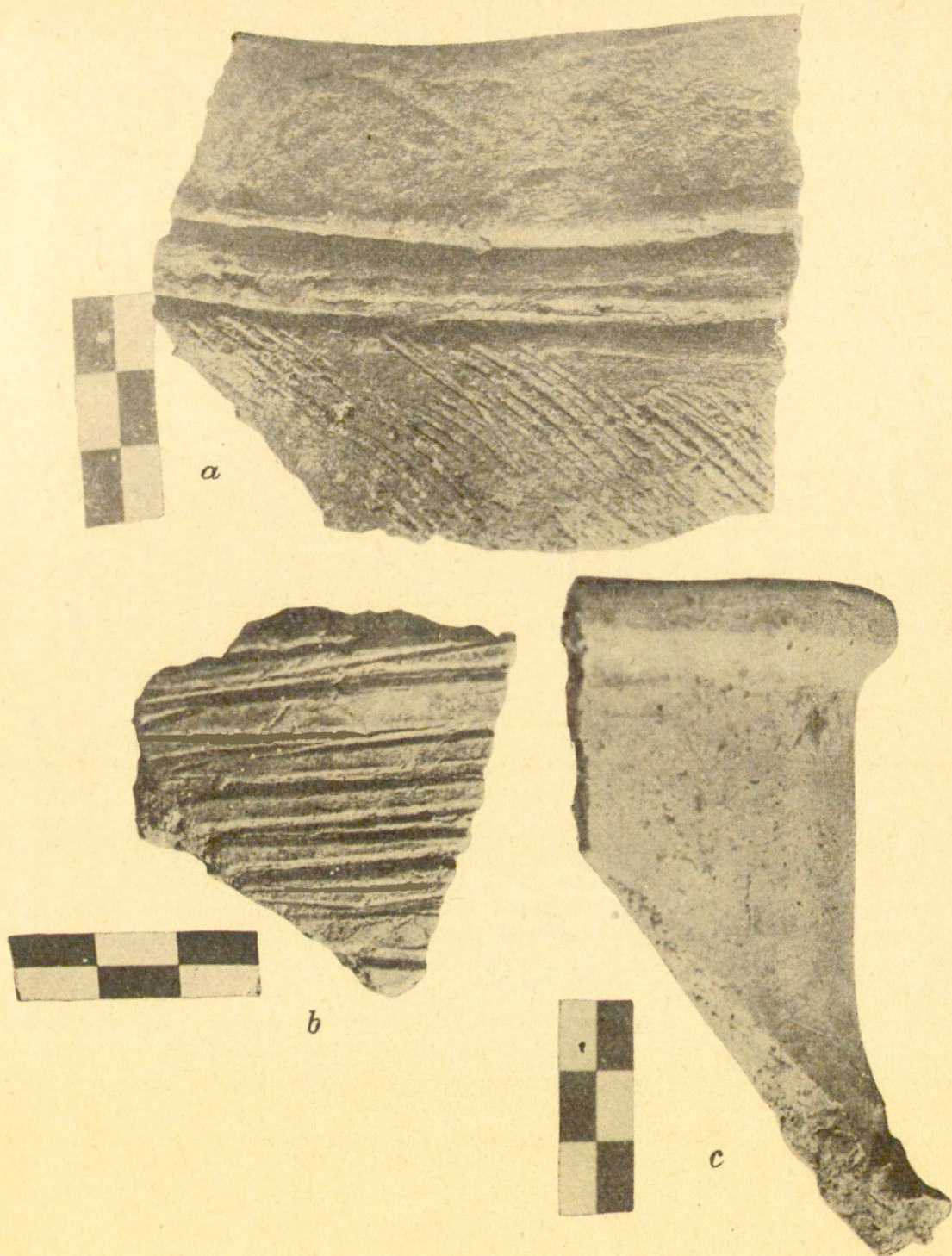
Cztery skupiska są położone w sąsiedztwie (w kole o promieniu 4 m). Część z nich może stanowić zespół. Wchodzą tu dwa paleniska położone w odległości od siebie zaledwie 1,5 m na głębokości 40 cm, otoczone małymi, nieco ciemniejszymi plamami zawierającymi materiał wczesnośredniowieczny. Na głębokości 60 cm, obok jednego z wymienionych palenisk, znajdowała się mała jama, głęboka na 80 cm, o wymiarach 100×80 cm, funkcja nie znana. Nieco dalej odkryto większą kolistą jamę o wymiarach 140×150 cm, głęboką na 100 cm. Ścianki pionowe; w dole od wschodu jama rozszerza się. Wypełnisko intensywnie czarne. Na głębokości 80 cm zbudowano w niej palenisko. W górnych warstwach znaleziono kilka skorupek rzymskich, które widocznie dostały się do jamy po okresie jej użytkowania wraz z osypiskiem ziemi, gdyż w głębszych warstwach występuje czysty materiał wczesnośredniowieczny. Jama ta mogła służyć jako jama wędzarska.

Na południe od omawianych jam odkryto większą jamę o wymiarach 200×250 cm, głęboką na 60 cm, i drugą o wymiarach 4×5 m, głęboką na 40 cm, zawierającą dużą ilość ceramiki oraz sprzączkę żelazną. Przeznaczenie obu nie znane. Prócz tych skupisk odkryto jeszcze dużą ziemiankę o wymiarach $3,5 \times 5$ m, rysującą się na tle warstwy jako ciemniejsza plama. Na całej jej przestrzeni znajdowały się rozrzucone drobne kamienie, najprawdopodobniej ze zniszczonego paleniska. Głębokość ziemianki 40 cm. Mamy więc prawdopodobnie do czynienia z chatą lekko wkopaną w ziemię.

Według bardzo pobieżnej analizy materiał ceramiczny jest dość zróżnicowany, zarówno pod względem gliny, barwy, jak i formy oraz ornamentu. Spotyka się fragmenty z domieszką o grubości około 1 mm, z drobnoziarnistą domieszką, obok fragmentów z niewidoczną domieszką. Barwa naczyń brunatnoszara, obok naczyń jasnych z drobnutką, białawą domieszką, w wyniku użycia której powierzchnia stała się miękka. Również dają się zauważyć różnice w technice. Znak garncarski odkryty w jednej z jam poświadcza używanie koła. Ślady użycia koła w postaci widocznego obtaczania występują na olbrzymiej większości skorup. Jednak pewna część skorup z brzuśców nie nosi śladów obtaczania.

Ponieważ materiał nie jest wyklejony, trudno wyróżnić specjalne typy form naczyń, jednak już obecnie można zauważyć, że pewna część skorup pochodzi z naczyń o wyżej niż przeciętnie umieszczonej największej wydętości brzuśca. Istnieją także różnice w ukształtowaniu krawędzi oraz w wychyleniu brzegów. Krawędzie są niekiedy zaokrąglone, czasem prosto ścięte. Brzuśce naczyń są baniaste lub bardziej smukłe. Bardzo często są one zdobione poziomymi żłobkami, pojedynczą linią falistą, pasmami z kilku linii falistych oraz połączeniem tych elementów.

Orientacyjnie materiał ten można datować na okres X—XII w. Uściślenie chronologii można będzie przeprowadzić dopiero po przeprowadzeniu pełnej analizy materiału.

Ryc. 5. Mogiła, Nowa Huta. a, b — Fragmenty naczyń wczesnorzymskich; c — fragment dzbana późnorzymskiego

Oprócz ceramiki w skupisku 99 znaleziono żelazną sprzączkę prostokątną o zaokrąglonych rogach, jeden z krótszych boków i dwa dłuższe są lekko wgięte. Kolec osadzony na dłuższym boku. Sprzączka ta należy do pospolitego typu, posiadającego szerokie ramy czasowe.

*Z Muzeum Archeologicznego
w Krakowie*

ЗЕНОН ВОЗНЯК

ОТЧЕТ ОБ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ В МОГИЛЕ
(НОВА ГУТА) В 1955 г.

Продолжая обеспечительные работы, которые велись с 1951 года в поселении Могила, раскопано территорию поверхностью около 20 аров, причем было открыто 20 скоплений. Культурный пласт толщины 40—60 см. однороден по своему характеру. В части этой территории удалось отличить новейший слой толщиной в 20 см. Ниже его находился слой, содержащий большое количество керамического материала, „тешинского” типа с некоторыми позднелатенскими признаками и преобладающими раннеримскими признаками, а также меньшее количество керамического материала позднееримского и раннесредневекового периода. В этом слое обнаружено 7 топков и несколько раннесредневековых ям, отличающихся более темным цветом. Ниже находились целинные ямы с материалом „тешинского” типа (86). Большинство из них это неглубокие, почти квадратные ямы с боками, имеющими около 1,5 м., в которых находятся топки, устроенные из известняков. Они представляют остатки хат. Большинство этих ям образуют сплоченный поселенческий комплекс. Указанное поселение можно приблизительно датировать I веком н. э., основываясь на керамике и на двух фрагментах шпор. Керамический материал отличается от материала того же периода, найденного в других местностях Польши тем, что в нем находятся фрагменты кельтской расписной керамики, а также более сильными лужицкими пережитками, особенно в керамике более грубой работы.

Керамический материал, найденный в культурном слое („серая“ керамика), и одна топка свидетельствуют о том, что вблизи существовало позднееримское поселение. Из этого периода были также найдены фрагменты рашпиля. Больше материала имеется с раннесредневекового периода. Из этого периода происходят также 7 ям, в том числе одна была вероятно помещением для коптильного производства, а другая большой избой, о чем свидетельствует находка в ней камней разрушенной топки.

Раннесредневековая керамика преимущественно обточена и разукрашена. Ее можно приблизительно датировать X—XII веками.

ZENON WOŹNIAK

REPORT ON THE EXCAVATIONS OF MOGIŁA (NOWA HUTA) IN 1955

Continuing the explorations of rescue begun in 1951 in the settlement layers of Mogiła, new excavations took under exploration an area of approximately 20 Ares, up to 100 find-deposits had been unearthed. The culture bearing strata, 40—60 cm thick, showed an almost uniform character. In one sector of the site we succeeded in singling out a modern layer about 20 cm thick. It recovered the afore mentioned cul-

tural layer which exhibited a considerable quantity of ceramic sherds belonging to the so-called „Teschen“ type, bearing some Late La Tène and numerous Early Roman features; this pottery was found together with some scanty specimens of Late Roman and Early Medieval pots. In the same layer we uncovered 7 hearths and several Early Medieval pits contrasting markedly by their deep-coloured filling. Still lower down, cut into the virgin soil, 96 pits were found containing the same kind of „Teschen“ earthenware. Nearly all the pits were shallow and quadrangular in shape with their walls about 1,5 metres high. Hearths composed of limestones proved them to be pit-dwellings, the majority of which is grouped closely together to form on a limited space a whole settlement. The pottery and two fragmented spurs give key points for dating the settlement to the 1st century A. D. We noticed moreover that the aforesaid ceramic record diverged from the earthenware of the same period found in other Polish regions by the occurrence of painted Celtic sherds and by certain surviving Lusatian feature, visible especially in some roughly worked specimens.

Another kind of earthenware known as „grey“ pottery occurred in the culture bearing layer together with a hearth and testifies to a Late Roman settlement having existed here in the close vicinity; a primitive frying pan seems to belong to the same period.

There is finally the Early Medieval stage which left in the investigated layer a quantitatively numerous record represented by 7 pits, one of which used presumably for smoking purposes and a second very large pit arranged probably as dwelling because of the scattered stones having previously formed a hearth. The Early Medieval earthenware is adorned and turned on the potter's wheel. It is to be dated between the Xth and XIIth century.